

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2013

Využitie ekonómie v politológii

Ľudia sa zaoberali štúdiom spoločnosti a politiky už od staroveku. Prvé snahy o analýzu politického diania môžeme nájsť v dielach gréckych filozofov Platóna a Aristotela. Činnosť týchto mysliteľov ešte nemala charakter vedeckého bádania, venovali sa skôr normatívnym otázkam.

Niektorí autori ale vidia korene politológie ako vednej disciplíny v tradícii empirizmu. Na začiatku jej vývinu sa do popredia dostal aj pozitivismus, ktorý sa spája s Augustom Comtom. Pozitivistická doktrína hlásala, že všetky spoločenské vedy by mali kopírovať postupy prírodných vied. Spoločenský vedec podľa pozitivismu „musí k spoločenským fenoménom pristupovať rovnako ako keď báda chemik alebo fyzik“.

Pozitivismus je úzko prepojený s empirizmom v spoločenských vedách. Spoločnú majú „vieru“ v existenciu faktov, ktoré môže vedec o svete zhromaždiť nezávisle od toho, ako tieto fakty ľudia interpretujú. V empirickej tradícii mal výskumník zdokonaľiť zber dát do takej miery, aby tieto postupy slúžili len ako nástroj, podobne ako keď použijeme na meranie pravítko.

V debate o metodológii politológie sa objavujú spory medzi kvalitatívne orientovanými výskumníkmi, ktorí využívajú archívny výskum, analýzu rôznych textov a diskurzu v spoločnosti a ich kvantitatívne zameranými kolegami. Tí pri výskume využívajú napr. matematiku a štatistiku. Podľa Kinga, Keohanea a Verbu vedci z radov kvalitatívnej tradície kritizujú „matematický“ prístup ku štúdiu politiky ako príliš abstraktný a neprehľadný. Z tábora kvantitatívnych výskumníkov zas počuť kritiku, ktorá kvalitatívne prístupy označuje za „impresionistické“ a nedostatočne rigorózne.

Politológovia sa teda musia pri zbere a meraní empirických dát vyrovnávať s neistotou, ktorú prináša skúmanie ľudí a následná analýza ich konania. King, Keohane a Verba tvrdia, že „neistota je hlavný aspekt každého výskumu a každej vedomosti o svete“. Podľa trojice autorov je priam žiaduce, aby vedec rátal s určitou mierou neistoty pri svojich kauzálnych zisteniach a záveroch. Problémom pri empirickej analýze ľudského konania je aj generalizácia a následná extrapolácia zistení. V neposlednom rade je tu fakt, že výskumník je rovnako ako objekt jeho skúmania človek a v procese výberu vedeckého problému a metód sa rozhoduje subjektívne.

Kritika rakúskej školy

Pre pochopenie všeobecnej kritiky epistemológie spoločenských vied zo strany rakúskej školy je potrebné najskôr poznať hlavné piliere, na ktorých táto škola stojí. Metodológia, resp. epistemológia rakúskej školy je charakteristická metodologickým individualizmom, metodologickým subjektivismom, apriorizmom a deduktivismom. Na pozadí týchto konceptov rakúska škola rozvíja svoju kritiku rôznych foriem empirizmu, pozitivismu a historicizmu v spoločenských vedách.

Dôležitou súčasťou teórie rakúskej školy, ktorá tvorí základ jej metodologickej analýzy, je *axióma ľudského konania*:

„Ľudské konanie je účelové konanie. Konanie je pôsobiaca vôľa uvedená do činnosti, smeruje k cieľom, je zmysluplnou odpoveďou *ega* na podmienky a stimuly z jeho prostredia, je vedomím prispôbením osoby stavu sveta, ktorý určuje jej život.“

Tvrdenie, že človek koná, je nepochybniteľné, pretože už pri pokuse poprieť ho by sa človek dopustil konania.

Z axiómy konania a niekoľkých ďalších možno podľa predstaviteľov rakúskej školy deduktívnou metódou odvodiť nepochybniteľné a univerzálne platné zákony týkajúce sa ľudského konania. Tieto znalosti získavame bez zmyslovej skúsenosti. Podľa Misesa apriórne myslenie je čisto pojmové a deduktívne, všetky dôsledky sú logicky odvodené z premís. Bez teórie, všeobecnej apriórnej vedy o ľudskom konaní, nie je možné porozumieť realite konania.

Nepopierateľná úspešnosť a rigoróznosť prírodných vied viedli spoločenských vedcov

k tomu, aby namiesto toho, aby vyvíjali vlastné postupy pre tak špecifické objekty skúmania akými sú spoločnosť a ľudia začali preberať prírodovedecké metódy (merania, pokusy). Viacero predstaviteľov rakúskej školy formulovalo argumenty proti preberaniu takýchto postupov pre oblasť spoločenských vied.

Prvým argumentom je, že v prírodných vedách na rozdiel od tých spoločenských pôsobia na objekty (telesá, atómy) konštantné faktory umožňujúce aplikáciu matematického formalizovaného jazyka. Hayek napodobňovanie a preberanie metód a jazyka prírodných vied do vied spoločenských nazýva *scientizmom*. Poukazuje na subjektívny charakter dát spoločenských vied a navrhuje nazývať prístup prírodných vied objektívnym a prístup spoločenských vied subjektívnym. Hayek tvrdí, že „poznanie existuje len v rozptýlenej, neucelenej a nekonzistentnej forme, zjavuje sa v mnohých individuálnych vedomiach a to sú dva základné fakty, od ktorých sa musia spoločenské vedy odraziť“.

Mises vo svojej eseji o epistemologickom relativizme v spoločenských vedách dospieva k podobnému názoru ako Hayek. Jedným z hlavných rozdielov medzi prírodnými a spoločenskými vedami je, že pri prírodovedeckom výskume je vedec schopný laboratórne pozorovať efekty a účinky, ktoré prináša zmena určitého faktoru pôsobiaceho na skúmaný objekt, pričom ostatné faktory zostanú nezmenené. Na poli analýzy ľudského konania nie je takýto experiment možný, pretože v medziľudských vzťahoch pôsobí nespočetné množstvo premenných, ktoré vytvárajú komplexné javy. Pozorovanie týchto javov sa nedá redukovať na fakty ako v prírodných vedách a rovnako je nemožné verifikovať alebo falzifikovať na ich základe nejakú teóriu.

Metodológovia rakúskej školy sú presvedčení, že vo sfére spoločenských vied nemôžu byť žiadne empirické konštanty. Inak povedané spôsob, akým človek konal v určitej situácii v minulosti a empirické odpozorovanie tohto konania nám pri vytváraní všeobecne platnej teórie nepomôžu.

Korelácia v tomto prípade neimplikuje kauzalitu. Hoci mnohí autori uvádzajú, že pre relevantnosť dát a celkový výskum je potrebné

dodržať presné postupy, možnosť zopakovať výskum a vysledovať všetky premenné, predstavitelia rakúskej školy sa domnievajú, že na ľudí pôsobí nespočetné množstvo faktorov, pričom nevieme povedať, ktoré determinujú ľudské konanie. Empirické javy v oblasti spoločnosti závisia od množstva vplyvov a intervenujúcou premennou môže byť ktorákoľvek z nich, aj kombinácia. Kritika rakúskej školy teda v tomto prípade ide hlbšie, ako len ku vytknutiu chýb, ktoré môžu nastať vo výskume. Predstava o existencii konštantných premenných je nesprávna, nech dodržíme akýkoľvek prísny postup a zaznamenávanie každého kroku výskumu.

Podľa Hoppeho nutnou podmienkou pre fungovanie empiricko-positivistického postupu a falzifikáciu hypotéz je práve prijatie princípu konštantnosti, teda tézy, že pozorované javy sú dôsledkom skutočností, ktoré sú konštantné. Iba v prípade existencie takýchto nemenných konštánt v čase má aj samotný proces verifikácie či falzifikácie v empirizme zmysel. V opačnom prípade by bol akýkoľvek zber dát a ich analýza zbytočná, nakoľko by vedec nevedel určiť vzťahy medzi príčinou a následkom. Rovnako by nevedel ani porovnať potvrdzujúce či popierajúce sa hypotézy a nájsť medzi nimi akúkoľvek súvislosť.

Hoppe však ďalej hovorí, že ak by mal základný princíp empirizmu charakter empirického zistenia, z podstaty empirizmu ako takého by nebolo nikdy isté, či je pravdivý. Platnosť tohto princípu by totiž musela byť buď verifikovateľná alebo aspoň nie falzifikovateľná. Pre nutnosť neustále testovať a overovať empirické hypotézy tvrdenia empirizmu nemôžu byť definitívne dokázané ako platné.

Otázkou zostáva, ako majú politológovia študovať ľudské správanie, aby sa neobmedzili len na konštatovanie faktov, ktoré ale nemajú takmer žiadnu relevanciu alebo prediktívny charakter. Pomocou by mohlo byť využitie vedomostí, ktoré máme o ľudskom konaní a ktoré Mises zhrnul do spomínanej axiomy konania. Prepojením rakúskej ekonomickej školy a politologického výskumu by mohla byť teória verejnej voľby.

Teória verejnej voľby ako ekonómia v politológii

Teória verejnej voľby patrí k novším prístupom skúmania politiky. Vyvinula sa koncom 50. rokov 20. storočia a boli to práve ekonómovia, ktorí si začali uvedomovať, že ekonomické analytické nástroje môžu využiť aj na popis správania sa vládných predstaviteľov, úradníkov či voličov. Ekonómovia rakúskej školy Mises a Hayek, ale aj J.A. Schumpeter prispeli k ekonomickej analýze politiky. Títo autori boli medzi prvými, čo hovorili, že ekonomický spôsob myslenia nie je obmedzený len na skúmanie trhovej zmeny, ale je všeobecne aplikovateľný pre analýzu spoločenského prostredia. Títo autori prispeli mnohými kľúčovými konceptmi do súboru prác o verejnej voľbe. Bol to napríklad

koncept rozloženia nákladov v politickom rozhodovaní, voličská ignorancia alebo motivácie úradníkov.

Prvým ekonómom, ktorý začal skúmať vládne rozhodovanie a šíriť teóriu verejnej voľby, bol James Buchanan. Spolu s ním začal špecifickým ekonomickým spôsobom analyzovať politiku aj ďalší výskumník, Gordon Tullock z univerzity vo Virginii.

Rakúska škola a virginská škola politickej ekonómie majú dlhú spoločnú históriu, čo sa týka metodológie a analýzy. „Rakúšania“ sa orientujú viac na analýzu trhového mechanizmu a politickí ekonómovia virginskej školy sa sústreďujú na dynamické procesy politického života. Podľa Boettkeho, napriek zdanlivo nesúvisiacej oblasti záujmu, predstavitel'ov oboch škôl spája výskum v duchu metodologického individualizmu a tiež rozvíjanie konceptu racionálneho voľby v spoločenských vedách.

Buchanan a Tullock tvrdili, že základom analýzy politického trhu má byť racionálny jednotlivec, ktorý sleduje svoje ciele, čo zdôvodnili tým, že štát nie je samostatne fungujúci organizmus. Štát je podľa nich úzko spätý s rozhodnutiami individuálnych jednotlivcov, ktorí ho tvoria.

Aj podľa Boettkeho a Lopeza vláda v tomto ponímaní nie je kolektívna entita alebo nástroj vládnucej vrstvy. Je to prostriedok, pomocou ktorého si jednotlivci volia, že budú konať v zhode pri produkovani verejných statkov. Teória verejnej voľby skúmanie politických činiteľov začína už s predpokladom správania bežného u všetkých ľudí, charakteristického sledovaním vlastného záujmu. V tomto zmysle je metodológia verejnej voľby konzistentná s rakúskym prístupom, ktorý v analýze vníma veľké sociálne celky len ako produkt činnosti jednotlivcov. Autori teórie verejnej voľby teda podobne ako predstavitelia rakúskej školy za jednotku analýzy považujú jednotlivca. Podľa Johnsona „jednotlivci sú základnými jednotkami rozhodovania a vlády, politické strany a legislatíva im len poskytujú vhodnú frazeológiu“

Teoretici verejnej voľby pri analýze berú do úvahy preferencie jednotlivcov a ich sledovaný záujem. Uvedomujú si, že preferencie u ľudí sú *subjektívne* a u každého môžu byť odlišné. Podľa Johnsona jednotlivci majú „preferencie rozdielne v oblasti súkromných aj verejných statkov a ekonómovia sa nezaoberajú analýzou toho, či sú tieto preferencie dobré alebo zlé, pravdivé alebo nepravdivé. Ekonómovia považujú preferencie za dané a analyzujú efektívnosť inštitúcií, v ktorých nachádzajú svoj odraz, resp. sa realizujú“. Táto hodnotová neutralita vo vzťahu k analyzovaným rozhodnutiam a preferenciám je podobná metodologickému subjektivismu rakúskej školy. Teoretici verejnej voľby teda rozlišujú medzi normatívnou analýzou, ktorá hodnotí čo je žiaduce opatrenie a čo nie a pozitívnou analýzou. Tú možno testovať vnútornou logikou vzťahu aj empirickým pozorovaním. Ide o pozitívne výroky typu „keď sa stane A, stane sa aj B“ bez toho, aby sa hodnotilo samotné opatrenie alebo situácia.

Teoretici verejnej voľby vnímajú veľmi podobne ako Mises aj racionalitu konania jednotlivca. Človek v snahe dosiahnuť svoje ciele kalkuluje a aj keď jeho cieľ sa môže líšiť od cieľa niekoho iného, nehovorí to nič o iracionalite.

Buchanan vo svojej knihe *Politika očami ekonóma* hovorí v súvislosti s nákladmi o subjektivite v podobnom duchu ako Mises pri svojej teórii o subjektívnej preferenčnej škále:

„Náklady sú subjektívne, existujú v mysli človeka, ktorý sa rozhoduje a nikde inde. Náklady nemôžu byť merané nikým iným len človekom, ktorý sa rozhoduje, pretože nie je možné priamo pozorovať subjektívnu skúsenosť“.

Vidíme, že Buchananove náklady a Misesove „položky“ na preferenčnej škále sú prakticky to isté.

Podobnosti medzi rakúskou školou a školou teórie verejnej voľby zvyčajne aj fakt, že Buchanan a Tullock používali termín „praxeologický“ na opis ich celkového prístupu. Na určité prepojenie poukazuje aj to, že Buchanan sa na Misesa vo svojich prácach často odkazoval.

Obe školy tiež považujú skúmanie politiky, resp. politickej ekonómie ako disciplíny za podmnožinu všeobecnejšej vedy o ľudskom konaní -- praxeológii. Aplikujú praxeologický prístup a ekonomický spôsob myslenia pri skúmaní rôznych sociálnych fenoménov a politiky. Teória verejnej voľby ako disciplína funguje podľa Boettkeho v rovnakom praxeologickom rámci ako rakúska škola. Aj podľa Ginsburga ekonomický pôvod verejnej voľby môžeme vidieť v jej metódach, ktoré spočívajú v deduktívnom postupe k axiomaticky vyvedeným teoretickým tvrdeniam a nie v empirickom pozorovaní.

Ďalšia podobnosť spočíva v tom, že rakúska škola si kladie za cieľ porozumieť vedomému konaniu jednotlivca, sledujúceho svoj cieľ a účinku tohto konania na nezamýšľané dôsledky. Teória verejnej voľby má rovnaký cieľ, akurát sa sústreďuje na politickú aktivitu. Snaha o dosiahnutie osobného cieľa je prítomná tak na súkromnom trhu, ako aj na politickom. Teoretici verejnej voľby teda skúmajú takpovediac politický trh. Predmet analýzy politických vied a teórie verejnej voľby je totožný, či už sú to volebné systémy, byrokracia alebo politické strany. Podľa Johnsona teória verejnej voľby využíva pri skúmaní „politického trhu“ ekonomické princípy, ktoré sa uplatňujú pri analýze súkromného trhu.

Podľa Boettkeho Buchanan vo svojich politických a ekonomických analýzách rozlišoval medzi situáciou, kedy aktéri fungujú v kontexte určitých pravidiel a kedy bez nich. S ohľadom na oba stupne vývoja Buchanan využíval model človek-homo economicus. Existencia pravidiel rozhodovala o optimálnej stratégii, ktorú si aktér zvolil. Na základe analýzy rôznych stratégií a ich dopadov sa potom dalo usúdiť, či sú zvolené pravidlá vhodné pre daný spoločenský poriadok. Tu vzniká rozdiel medzi rakúskou školou, ktorá, zastúpená v tomto prípade Misesom, zvolila hodnotovo-neutrálnejší postoj. Mises spochybnil predstavu dokonale informovaného aktéra, ktorý, aj keď možno s dobrým úmyslom,

nie je schopný efektívne alokovať zdroje. Dôvodom je nemožnosť mať k dispozícii všetky potrebné informácie o alternatívnych využitíach zdrojov. Na základe tejto argumentácie Mises spochybnil aj kalkuláciu v socialistickom režime.

Teória verejnej voľby zvolila trochu iné, vecnejšie nazeranie na aktérov. Prijala predpoklad, že aktéri vo verejnom živote môžu mať aj „nesebecké“ úmysly a teda môžu konať aj v prospech verejného záujmu. Problému dokonalej informovanosti, ktorým sa zaoberal Mises, sa teoretici verejnej voľby venovali už menej. Podľa nich politickí aktéri sú perfektne informovaní.

Praktické využitie teórie verejnej voľby ako ekonómie v politológii

Pre vytvorenie predstavy o praktickom využití ekonómie v politike využijeme príklad logrollingu, čo je koncept vytvorený v rámci teórie verejnej voľby. Vo všeobecnosti ide o princíp založený na analýze preferencií jednotlivcov, ktoré sa pretavujú do hlasov na politickom trhu. Autori si pri skúmaní všimajú „obchodovanie s hlasmi“, ktoré, hoci zákonom zakázané, sa často uskutočňuje. Ide o to, že keď sa rokuje o viacerých problémoch a intenzity preferencií voličov sa líšia, tak títo sú schopní spolupracovať v duchu hesla „niečo za niečo“ a jeden druhému odsúhlasíť možnosť, na ktorej mu menej záleží, prípadne nezáleží. V podstate ide o analýzu preferencií a užitočnosti, ktorú prinášajú jednotlivé rozhodnutia aktérom. Týmto modelom sa dá popísať aj fungovanie hlasovania v národných parlamentoch a pod.

Ďalším príkladom skúmania preferencií je Downsova štúdia o racionálnom správaní politických strán. Podľa Johnsona je „Downsova metodológia aj v súčasnosti jedným z najužitočnejších analytických nástrojov na pochopenie činnosti strán a vplyvu preferencií voličov, ich počtu a stability“. Podľa tejto štúdie politické strany si vytvárajú o sebe pred voličmi obraz, politickú ideológiu, ktorá má uľahčiť výber voličom. Tak sa znižujú informačné náklady voličov, lebo tí nemusia skúmať postoje strany ku každej téme, stačí im poznať ideologické smerovanie strany.

Teória verejnej voľby teda vytvára teoretický model na základe využitia ekonomických nástrojov, akými sú skúmanie preferencií, výnosy a náklady, obetované príležitosti, ale tiež časová preferencia rozhodovania. Poznatok, ktorý nám hovorí, že určitý teoretický model teórie verejnej voľby funguje daným spôsobom, vieme uplatniť v analýze kedykoľvek a kdekoľvek. Má teda podstatne iný charakter ako čisto empiricky pozorovaná udalosť, alebo napr. dotazníkový prieskum, kedy sa výsledok viaže na určitý časový úsek alebo lokalitu, prípadne sociálnu skupinu. Do verejnej diskusie však teória verejnej voľby priniesla reálnejší pohľad na dovtedy zidealizované predstavy o motiváciách a záujmoch politikov. Ukázala, že netreba čakať jednoduché a rýchle riešenia sociálnych problémov a že všetci sú len ľudia. Teória verejnej voľby ponúka určité vysvetlenia toho, aké motivácie pôsobia na aktérov a prináša informácie o ich správaní v politických inštitúciách. V teórii verejnej voľby je navyše podľa

Ginsburga nie celkom presný empirizmus podporený práve dôkladnejšími štúdiami politického a legislatívneho správania sa aktérov.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

BOETTKE, P.- LEESON, P.: *An Austrian perspective on public choice*. George Mason University, 2003

BOETTKE, P.- LOPEZ, E.: Austrian economics and public choice. In: *The review of Austrian economics*, Netherlands: Kluwer academic publishers, 2002

BUCHANAN, J.: *Politika očima ekonoma*. Praha: Liberální institut, 2002

DE SOTO, J. H., The Ongoing Methodenstreit of the Austrian School. *Journal des Economistes et des Etudes Humaines.*, vol. 8, 1998

DURKHEIM, E.: *The rules of sociological method*. United States of America: The Free Press, 1982, s. 3

FRIEDMAN, M.: *Metodologie pozitivní ekonomie*. Praha: Grada, 1997

GINSBURG, T.: Ways of Criticizing Public Choice: The Uses of Empiricism and Theory in Legal Scholarship. In: *Public Choice and Public Law*, United States of America: An Elgar Reference Collection, 2002

HEYWOOD, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006

HOPPE, H.H.: *Economic science and The Austrian Method*. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007

HOPPE, H.H.: *The Economics and Ethics of Private Property*. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2006

JOHNSON, D.: *Teória verejnej voľby*. Bratislava: Vydavateľstvo Sofa, 1997

KING, G. - KEOHANE, R. - VERBA, S.: *Designing social inquiry*. United Kingdom: Princeton University Press, 1995

MAY, T.: *Social research*. Great Britain: McGraw Hill. Professional Publishing, 2011

MISES, L. von: *Epistemological Relativism in the Sciences of Human Action*. In: *Money, Method and the Market Process*, Poston: Kluwer, 1990

SHAPIRO, I. - SMITH, R. - MASOUD, T.: *Problems and methods in the study of politics*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2004

TUFTE, E.: *Data analysis for politics and policy*. Englewood Cliffs: Foundations of Modern Political Science Series, 1974

WEISBERG, H.: *Political science the science of politics*. New York: Agathon Press, 1986